

Mühendisler Mücadelenin Neresinde

70'li yıllarda burjuvazinin korkulu rüyaları arasında dönemin “okumuş kesimleri” içinde yer alan, dolayısıyla “sol” olan, üstelik işçilerle dirsek teması içinde bulunan, mühendislerin özel bir yeri vardı. Mühendisler bugün de burjuvaziye korkutan özelliklerini ve sosyalist hareketin kadro adayları arasında yer alma konumlarını nesnel olarak koruyorlar. Şu aşamada bir “dinamik” olarak mücadelenin dışında kalmayı sürdürseler de bu nesnel konumları nedeniyle sınıf hareketi açısından önemli bir yerde duruyorlar.

Bu yazıda söz konusu önemin hakkının verilebilmesi için siyasal anlamda yapılması gerekenleri, gerek mühendisler gerekse de sol hareket açısından ele almayı çalışacağım.

MÜHENDİSİN KİMLİĞİ

Kapitalizmin kendisinden önceki sınıflı toplumlardan devralarak derinleştirdiği kol-kafa emeği ayrımı, mühendislerin aslen bir parçası olduğu işçi sınıfından ideolojik olarak ayrışmasının temel sebebidir. Kafa emeğine kapitalizmde biçilen roller arasında, mekanik süreçlerin canlı emek üzerindeki egemenliğini sağlamak ve kollamak iş süreçlerinin gerektirdiği hüneler, basitleştirmek ve işçileri niteliksizleştirmek de yer almaktadır. İşbölümünün sağladığı çıkarlar, mühendislerde toplumsal işbölümünün devamını isteme yönünde bir eğilime yol açar.

Ancak işbölümü sadece mühendislerle işçiler arasında bir ilişki olarak kalmaz. Birincisi gerçek anlamıyla “mühendislik” yapanlarla yönetim kademelerinde yükselen mühendisler arasında ciddi işlev ve konum farklılaşmaları yaşanır. İkincisi niteliksizleştirme sömürünün artırılması çabasının ürünüdür ve ücretli mühendislerin bu sürecin dışında kalması için hiç bir gerekçe yoktur. Özellikle son yirmi yıldır bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler bir dönem kol emeği üzerinde makinelaşmanın doğurduğu sonuçların benzerlerini bu kez kafa emekçileri üzerinde yaratmaktadır. Mühendislerin giderek daha büyük bir bölümü yaratıcılıklarına pek fazla ihtiyaç duyulmayan, aslen teknisyenlik yaptıktan işlerde çalışmaktadır. Kafa emekçileri düzeyinde de nitelikli ve niteliksiz emek ayrımı önem kazanmaktadır.

Buna ek olarak Türkiye’de sanayinin teknolojinin üretim ve geliştirilmesinde aktif bir rol üstlenmek yerine teknoloji ithaline yönelmesi mühendislik yetilerini önemsizleştiren bir diğer etkidir. Mühendislerden beklenen mevcut teknolojiyi uygulamak ve en fazla kısmi kimi uyarlamalarda bulunmaktır. Bu basitleşme okul, işyeri eğitim sürecini kısaltmış diğer yandan mühendis üzerindeki sömürünün artırılmasının imkânları genişlemiştir. Bilgisayar uygulamalarıyla desteklenen, böylece öğrencilere kadar inebilen sömürünün yoğunlaşmasının en somut göstergelerinden biri stajyerlik kurumudur.

60’lı yıllardan bu yana sanayide ağırlığı artan mühendislere yönelik saldırıların bir boyutu da bu alanda da yedek işgücü yaratma çabası olmuştur. 60-70 arası işsizlik katına çıkartılan mühendis sayısı, 80-90 arası da benzer bir genişlemeyi yaşamıştır. Bu genişlemeyi soğuracak sınıai bir genişlemenin yaşanmadığı koşullarda mühendislerin üretim sürecindeki konumu “aşağıya” (kol emekçilerinin yanına doğru) kaymıştır. Özellikle genç mühendislerin belli ölçüde direnç gösterdiği bu kayma, sermayenin daha kaliteli değil daha fazla benzer nitelikte mühendis/teknisyen talebine oturmuş tabela üniversiteler bu tür bir ihtiyacı da karşılamaya çalışmışlardır.

Bu süreçte kalifiye eleman olarak mühendislik dışındaki alanlara (örneğin pazarlama) görece daha kolay geçebilmelerinden dolayı işsizliği yakıcı bir biçimde hissetmemelerine rağmen mühendislerin ücret ve sosyal haklarında hızlı bir gerileme yaşanmıştır. “Son 15 yılda enflasyonun 50’nin altına düşmediği ve genellikle 60’ların üzerinde seyrettiği gerçeğinden hareketle ortalama 60 enflasyon oranı kabul ettiğimizde, mimarların bütün çalışma kesimlerinde 1976 yılındaki gelir düzeyine göre 50’ye varan bir gelir kaybına uğradığını söyleyebiliriz. Başka bir deyişle hem ücretli, hem de işveren konumundaki mimarlar 1991 yılında reel olarak 1976 yılında elde ettikleri gelirin yarısına kadar inmiş durumdadır”¹. Benzer bir eğilimin Türkiye’de inşaat sektörünün canlılığı ve mimarların serbest çalışma olanakları düşünüldüğünde diğer mühendislik dallarında daha da yakıcı bir biçimde yaşandığı tahmin edilebilir.

Evet, mühendislerin kapitalizmin proleterleştirme sürecinden paylarını aldıklarını söylemek mümkün. Peki bunun farkındalar mı? Bir yönüyle evet. Mühendisler kendilerini ayrıcalıklı kılan kol işçilerinden ayıran özelliklerinin gittikçe önemsizleştiğinin farkındalar. Organizasyonel değişikliklerin yeniden tanımlanan ve bilgisayarlarla desteklenen iş süreçlerinin kendi işlevlerini basitleştirdiğini görüyorlar. Son olarak Türkiye kapitalizminin krizinin mühendislere yansması da yoğun çalışma reel ücretlerin düşüşü işten atılmalar ve iş bulamama sorunları oldu.

Ancak bu gelişmelerin mühendisleri ideolojik düzeyde de proleter konum alışlara yönlendirdiğini söylemek için henüz erken. 70’li yılların sonlarında mühendislerin ayrıcalıklarını yitirme süreçlerine tepkileri şu şekilde değerlendirilmiş: “Entellektüel işçilerin eylemlerinde belirleyici yan proleterleşmeye karşı olan direnmedir. Başkaldırma hareketlerindeki anti-otoriter anti-hiyerarşik yan entellektüel işçilerin önceleri sahip oldukları orta sınıf statülerine tekabül eden ayrıcalıklarının bazılarının yeniden kazanılması talepleriyle sıkı sıkıya bağlıdır. Onun için entellektüel işçilerin direniş hareketlerinden anti-kapalist ve proletaryaya özgü değil de anti-tekelci ve korporatist hareketler olarak söz edilebilir”² Son tanımlamalar daha çok siyasal tercihlerle belirlenmiş olsa da, mühendislerin önemli bölümünün kendilerini işçi sınıfına yakın görmedikleri görmek istemedikleri saptaması bugün için de doğrudur.

Sermayeye bağlarını besleyen beklentilerinin geniş mühendis kesimi için hala önem taşıdığı gözlemlenebilir. Özel işletmelerdeki mühendisler arasındaki yükselme umut ve rekabeti önemli bir ideolojik belirleyendir. Öte yandan (sayılan giderek azalsa bile) mühendislerin bir bölümü bugünkü çalışmalarını ileride kuracakları kendi işleri için bir yatırım olarak görme, “kurtulacakları” o günü bekleme eğilimindedir.

1970’li yıllarda mühendis hareketinin en geniş kesimini kucaklayan sloganı “onurlu işe onurlu ücret” bugün de benzer bir siyasallaşma yaşanırsa öne çıkacağı benziyor. Bu slogan da sınıfla bütünleşmenin değil, yitirilmiş ayrıcalıklarına duyulan özlemin sloganıdır.

Mühendisleri bir bütün olarak aldığımızda ortaya çıkan tablonun çok olumlu olmamasına karşın iç ayrışmaları eksene yerleştirdiğimizde durum farklılaşıyor. Aslında mühendisleri iç ayrışmalarından bağımsız olarak ele almak, verimsiz ve siyasal açıdan yanlıştır.

Birincisi mühendislik formasyonuna sahip olmakla birlikte yöneticilik yapanların ideolojik konumlanışını belirleyen, mühendis kökenlerinden çok yönetsel fonksiyonlardır. Burjuvazinin üretim sürecini denetleyen ajanları olarak yöneticilerle sınıf arasındaki ilişkiler, bu kişilerin de aslında ücretli çalışanlar olmasına karşın temel bir karşıtlık içerir. Dolayısıyla siyasal mücadele açısından bakıldığında öncelikle bu kesimin tartışmanın dışına çıkarılması gerekiyor.

İkincisi özellikle 80'li yıllardan itibaren mühendislerin mezun oldukları okullara göre ayrıştırılması önem kazanmıştır. Özellikle yabancı dille eğitim yapan ayrıcalıklı okullardan çıkan mühendisler görece kolay iş bulur ve yükselirken diğerlerinin iş bulması bile giderek bir ayrıcalık haline gelmektedir. Bu kesimin geleceğe yönelik umut ve beklentilerinin tükenişi artık okul sıralarında başlamaktadır.

Üçüncüsü, mühendislerin çalışma koşulları fazlasıyla farklılaşmaktadır. Özellikle kamuda çalışan mühendisler ayrı bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. Kamudaki istihdamın genişliği, derece-kademe usulüne göre işleyen sistemin rekabeti sınırlandırıcı etkisi, geleceğe yönelik beklentilerin zayıf olması, gibi etkenler buralarda çalışan mühendisleri hem kendi aralarında, hem de diğer kamu çalışanlarıyla yakınlaştırmıştır. Bugün sendikalarda örgütlü mühendislerin büyük bir kısmını kamuda çalışan mühendisler oluşturmaktadır.

Son olarak çalışma koşullarına indirgenemeyecek bir noktadan söz etmek gerekiyor. Mühendisler almış (ve alamamış) oldukları eğitim nedeniyle ülke ve dünya sorunlarıyla daha ilgili olma, bir tür aydın sorumluluğu geliştirme olanağına sahiptir. Türkiye gibi toplumsal çelişkilerin yoğun olduğu ülkelerde mühendisler de okumuş insanların siyasallaşma potansiyeline sahiptir. Buna ek olarak üretim sürecindeki konumları siyasallaşan mühendislerin toplumsal düzeydeki ideolojik ağırlığını artırabilmektedir.

Bu durum sosyalizm mücadelesi açısından iki yönüyle önem taşıyor. Birincisi, mühendisler geçmişten bu yana sosyalist hareketin kadro kaynakları arasında yer almıştır. Sosyalist mühendisler sosyalist hareketle sınıf arasındaki ilişkilerde görece kolay saygınlık üretebilmelerinin de ürünü olarak önemli roller üstlenmeye adaydır. İkincisi, mühendislerin siyasallaşan kesimleri sosyalist ideolojinin alıcılığının ötesinde toplumun diğer kesimlerine de taşımak açısından avantajlı bir konumdadır.

Buradaki tartışmaları daha fazla somutlamak için Türkiye'deki mühendis örgütlenme ve mücadelelerine göz atmakta yarar var.

GEÇMİŞTEN BUGÜNE TMMOB

TMMOB 50'lerde kuruluyor. 50'li yılların mühendis kimliğini o yıllara dek sahip olabildikleri konum belirliyor. Devlet eliyle sanayileşilen bir dönemde üretimde daha fazla söz ve yetkiye sahip olan sayıca sınırlı ve ayrıcalık sahibi mühendislerin bu dönemde sermaye sahibi kişiler konumuna yükselme olanakları da daha geniş.

Bu durum 60'lı yıllarda mühendis sayısının hızlı artışı ve ayrıcalıklı konumlarının aşınması ile değişmeye başlıyor. 1969 yılında mühendislerin ayrıcalıklı yasal durumları değiştirilerek diğer çalışanlar gibi personel kanunu kapsamına alınıyorlar. Bu yıllarda ivme kazanan mücadelede yitirmeye başlayan toplumsal konum üzerinden geliştirilen mesleki/ekonomik talepler ön plana çıkıyor.

Mühendislerin toplumsal muhalefette aldığı yer solun artan meşruiyeti ve etkisiyle belirginleşiyor. TMMOB'nin siyasallaşması üniversitelerden yeni mezun olan solcu mühendislerin odalarda da hâkim olmasıyla hız kazanıyor. Bu yıllarda bir yandan toplumsal konulara yönelik ilgi diğer yandan bu ilginin üretim sürecine bakaşı da yansıması bizzat kapitalist üretim ilişkilerinin sorgulanmasına yol açmıştır. “Kalkınmacılık” sosyalist düşüncenin mühendisler arasında da yaygınlaşmasına aracılık etmiştir.

Bu sürecin çıktıları yeni mühendis kuşağının öne çıktığı 70'li yıllara da yansımıştır. Yine bu yıllarda mühendisler toplumun hareketlenen diğer kesimleriyle birlikte eylemlere katılmış anti-emperyalist anti-faşist mücadelenin aktif unsurları arasında yer almıştır. 1 Mayıs kutlamaları Faşist Baskıları ve Kısımları Protesto Miting ve Yürüyüşü (1976) TRT'deki faşist kadrolaşmaya karşı kampanya DGM'ye Hayır Miting ve Yürüyüşü (1976) Ekonomik ve Demokratik Haklar Miting ve Yürüyüşü (1977) bir günlük iş bırakma eylemi (1976) ³ TMMOB'nin işçi sınıfının yanında katıldığı mücadelenin örnekleri olmuştur.

Tüm bunlara karşın 80'le birlikte hukuki olarak örgütlenme olanağını devam ettiren TMMOB'nin düzenli kurumlarından bir tanesi olarak çalışması beklentisi çok da fazla boş çıkmamıştır. Dönemin burjuva ideolojik saldırısı mühendisler üzerinde de fazlasıyla etkili olmuş, depolitizasyon koşulları bireysel çıkarların öne çıkarılmasına aracılık etmiştir. Liberal ideoloji mühendislerin özgül konumlarından kaynaklanan yönelimlerine hitap edebilmiş, geleceğe dönük beklentileri nesnel olarak sınırlandırmış, mühendisler bile bu süreci “doğal” ya da “kaçınılmaz” kabul etme eğilimi geliştirebilmiştir.

TMMOB bugün niteliksel geriliğini de aşan bir fiziksel darlıkla karşı karşıyadır ve bu şekliyle “sola yakın” üyelerinin bile ne yapacağını şaşırdığı bir örgüt(süzlülük) haline gelmiştir.

Örgütsüzlük yanlış anlaşılmalıdır. Sorun tek başına üyelerle fiziki bağın yoksunluğu değildir. Aksine meslek odaları üyelerini oda mekânlarına taşıyabilmek için ellerinden geleni yapmakta kurslar, kongreler, söyleşiler, lokal ve eğitim çalışmaları ile gündemlerini fazlasıyla doldurmaktadır.

Odaların darlığı esas olarak mühendislere ulaşamamaktan öte, onların gündemine ulaşamamak, onlara gündem taşıyamamakla tarif edilebilecek bir sorun. Odaların en azından önemli bir bölümünde kendi iç üretimlerini ve eylemliklerini üyelerine taşımak, onları taraf olmaya zorlamak gibi riskli ama anlamlı bir politikaya yerine “burada herkese göre bir şeyler var” kolaycılığı tercih edilmektedir. “Niçin örgütlülük” sorusunu bir türlü anlayamayan ve anlatamayanlar bir mevzi olarak

ak gördükleri faşist ve gericiilere kaptırmamakla övündükleri odalarda örgütsüzlük ve duyarsızlığın nesnel sebeplerini araştırma noktasına varmıştır. Mesleki yetileri geliştirmek ya da büroların ihtiyaçlarını karşılamak için örgütlülük gerekmez sıkı ilişkiler gerekir uyumluluk gerekir kimilerinin hoşuna gitmek gerekir. Örgütlülük ise sermayeye karşı mücadele için gereklidir ve mühendisler ancak bu gereklilik temelinde örgütleneceklerdir.

SOL: NEREDE ve NASIL

Sosyalist hareketin mühendislerle ilişkileri işçi sınıfına yönelik politikalarla belirlenecek ve mühendislerin bu sınıfın yanında yer almasıyla boyutlanacak bir potansiyel olarak önümüzde duruyor. Ancak yukarıda ele alındığı gibi bu potansiyel homojen olarak tüm mühendisler için mal edilemez ve sosyalist hareket siyasal mücadele potansiyelini aynı zamanda mühendis kitlesini ayırtırmaya yönelik politikalarıyla açığa çıkarabilecektir.

Mühendislerin biraraya geldiği, mücadele ettiği, çeşitli alanlar sosyalist hareket için farklı gelişkinlikte olanaklar sunmaktadır. Yine yukarıda değinildiği üzere mühendislerin önemli bir bölümünü oluşturan ve son yıllarda genel bir politizasyonun yaşandığı kesim sendikalarda örgütlü olan ve büyük ölçüde kamuda çalışan mühendisler. Sınıfla bağlı çok daha güçlü olan bu kesim sosyalist siyaset açısından da doğal bir önceliğe sahiptir.

Özel sektörde ise sömürünün hiç de kamu kesiminden aşağı kalmamasına karşın, bir yandan mühendisleri bölen rekabet, diğer yandan da iş güvencesinin bulunmaması bugüne kadar kamu kesiminde görülen dinamizmin buralarda da filizlenmesini engelledi. Ancak bu durumun sonsuza kadar sürmeyeceği açık. Nitekim bazı işçi sendikaları taşeronlaştırma ile birlikte iyice daralan tabanlarını mühendisleri de kapsayarak genişletmeyi deniyor. “Dolayısı ile sendikalar da giderek üye kaybına son vermek ve üye kazanmak istiyorlarsa bu kesime doğru dönmek zorundalar. Bu mühendislerin sendikalaşması açısından bir kolaylık. DİSK olarak biz şimdi mühendislerimize gözümüzü diktik. Gayet açık ifade edeyim yani 40.000 tane Makina Mühendisi var bugün Türkiye’de. Maden İşkolunda sendikalarımızla 25.000’i çalışıyor”⁴. Ancak sendikaların bu çalışması içeriği itibarıyla mühendislerin işçi sınıfının yanında mücadelesini sağlamamaktadır. Sarı renge hâkim olduğu sendikalar kendilerini büyük ölçüde üye yapıp aidat toplamakla sınırlamakta dolayısıyla sendikacı mühendisler bile dayanışma mücadelesi gibi kavramlara hatta örgütlülüğe uzak kalabilmektedir.

Halen büyük çoğunluğu oluşturan örgütsüz mühendislerin bir şekilde ilişkide olduğu kurumlar olarak odalar ise yukarıda söz edilen sorunlarının yanında küçümsenemeyecek olanaklara da sahiptir. Dar mesleki gündemi aşarak siyasal mekanlara dönmüş oldukları oranda bugünkü tikanıklıklarını da aşabilecek olan odalar sosyalist siyasetin boşluğu fazlasıyla hissedilmektedir.

Diğer yandan odaların önemli bir bölümü sol-sosyalist eğilimli, gönüllü olarak oda çalışmalarını yürüten, ya da takip eden önemli bir kadro birikimine sahiptir. Çoğu geçmişte daha siyasal bir dönemden geçmiş olmakla birlikte bugün gündelik oda faaliyetlerine hapsedilmiş bu insanların sosyalizme yeniden kazanılması toplumsal muhalefet dinamiklerinin ve sosyalizmin güç kazandığı bu dönemde daha fazla mümkün ve gerekli.

Sosyalist hareket ilkesel olarak mühendislerin sendikalarda (işkolu temelinde ve işçi sendikalarında) örgütlenmesini tercih eder. Ancak bugünkü koşullarda sosyalist siyaseti oda-sendika ikilemine sıkıştırmak verimsiz ve yanlış olacaktır. Kamuda çalışanlar dışındaki mühendislerin sendikalara çekilmesindeki güncel zorluklar bir yana, özelde çiftlik sendikalarına üye olmayı oda çalışmasının karşısına koyan bir yaklaşım mühendislerin sınıf siyasetine kazanılmasını kolaylaştırmayacaktır.

Kamu kesimi sözkonusu olduğunda kuşkusuz ortaya çıkan olanağın hakkının verilmesi gerekiyor. Mühendislerin ve teknik elemanların işçi sınıfının bir parçası olarak mücadele ettiği kamu sendikaları, sınıf sendikacılığı zeminine çekilebildiği oranda bu birliktelik hem mühendisler hem de diğer işçiler açısından sıçratıcı olabilecektir. Sosyalist hareket kamuda çalışan mühendisleri doğrudan sınıf sendikacılığı için mücadeleye kazanabilir ve kazanmalıdır.

Odalardaki çalışmanın temel hedefi de mühendislerin sınıf siyasetine kazanılmasıdır. Mühendislerin sınıfla bağlarını güçlendirmek için ne sendikalarda sınıf sendikacılığının egemen olmasını, ne de odaların merkezi düzeyde dönüşümünü beklemek gereklidir. Aksine sosyalist mühendisler her iki sürecin de aktif öznesi olacaktır.

SON SÖZ MÜHENDİSLERE!

80’lerin olumsuz etkisini öne sürerek yakınlar şunu anlamak zorunda: Türkiye’de kapitalizmin -krizli ya da krizsiz-yeniden üretimi tüm emekçilerin daha ağır koşullara mahkûm olması demek. Unutulmamalıdır ki sınıf hareketinin ciddi bir kazanım sağlamaksızın tekrar bastırılması diğer tüm emekçi kesimler gibi mühendislerin de ağır ve bir daha uzun süre toparlanamayacak bir yenilgisi anlamına gelecektir.

Bugün mühendislerin de örgütlenmeye ihtiyacı olduğu çok açık; ancak örgütlenme sorununun demokrasi söylemine kilitlenmesi sorunların kaynağında kapitalizmin yattığını görmezlikten gelme ve sınıf hareketiyle bütünleşemeye yol açacaktır.

Bu nedenle “önce örgütleneyim sonra gerekeni yaparım” demek de hiçbir şeydir. Çünkü mühendislerin “örgütlenmesi” değil işçi sınıfının yanında örgütlenmeleri gerekiyor. Bir şeyler için değil sermayeye karşı mücadele etmeleri gerekiyor. Üretimde bulunmaları değil, sermayenin saldırılarına, özelleştirmeye, sendikasızlaştırmaya, gericiğe karşı üretimde bulunmaları gerekiyor.

Mühendisler onuruna “onurlu ücret” olarak değil bu savaşta onurlu yer tutarak sahip çıkacaktır.

Dipnotlar

2. Mühendisler ve Mimarlar Mimarlar Odası Yayınları Eylül 1978 s.53
3. Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi Dletisim Yayınları 7. cilt s.2238
4. DİSK Esgüdüm Dairesi Müdürü ile söyleşi MMO bülteni Ekim 1992